

Anna Ratke-Majewska

<https://orcid.org/0000-0003-0845-5061>

Instytut Nauk o Polityce i Administracji

Uniwersytetu Zielonogórskiego

Mit założycielski państwa polskiego jako mem w kontekście miejsc pamięci w przestrzeni internetowej

Abstrakt: Podstawowe założenie niniejszego artykułu stanowiło zainicjowanie analizy mitów założycielskich państwa polskiego – ich istnienia i powielania we wspólnocie – w kontekście zarówno teorii memetyki, jak i wirtualnych miejsc pamięci. Pole badawcze, szeroko zarysowane rozważaniami teoretycznymi, zostało w prezentowanym tekście znacząco ograniczone. W ten sposób przeanalizowano (w wyznaczonym zakresie czasowym) jedynie wybrane konta na portalu społecznościowym Facebook – z jednej strony te reprezentujące instytucje publiczne zajmujące się upamiętnianiem, z drugiej – te prywatne, których jednym z celów jest prowadzenie narracji pamięci.

Słowa kluczowe: mit, mity założycielskie państwa polskiego, miejsce pamięci, wirtualne miejsce pamięci, mem, memetyka.

Abstract: The primary purpose of this article was to initiate an analysis of the founding myths of the Polish state – their existence and reproduction in the community – in the context of both memetics theory and virtual sites of memory. The research field, broadly outlined by theoretical considerations, was significantly limited in the presented text. Thus, only selected accounts on the Facebook social network were analyzed (within the specified time range) – on the one hand, those representing public institutions dealing with commemoration, and on the other, those private ones, for which one of the purposes is to conduct narratives of memory.

Key words: myth, founding myths of the Polish state, site of memory, virtual site of memory, meme, memetics.

Wprowadzenie

Mit, stanowiąc funkcjonującą w kulturze opowieść o wydarzeniach przełomowych dla wspólnoty, formułuje wiedzę tradycyjną na temat spraw wielkiej wagi w kontekście jej istnienia, takich jak geneza, status czy losy danej grupy. Jest to więc opowiadanie o istotnych dla społeczności zdarzeniach, którego treść – pomimo braku legitymacji naukowej – posiada status prawd faktograficznych lub symbolicznych. Ważne miejsce wśród mitów zajmują mity założycielskie, nazywane inaczej mitami początku. Wskazując korzenie wspólnoty i wyraźny moment, od którego ta rozpoczęła swe istnienie, uzasadniają źródła jej bytu oraz wyjątkowości, przez co pełnią szczególną rolę w procesie tworzenia i podtrzymywania tożsamości grupy. W wymiarze narodowym – jako mityczne rodowody – niezbędne są do narodowej autoidentyfikacji¹.

Rozważania na temat mitów założycielskich państwa polskiego prowadzili liczni badacze nauk społecznych i humanistycznych, zajmując się m.in. znaczeniem mitu początku w polityce oraz propagandzie państwowej, jego oddziaływaniem na tożsamość narodową i polityczną społeczeństwa, jak również rolę mitologizacji w mobilizacji społecznej oraz procesach tworzenia wizerunku międzynarodowego Polski². Poruszana problematyka okazała się

¹ M. Czeremski, J. Sadowski, *Mit i utopia*, Kraków 2012, s. 13, 16–17; M. Golka, *Atrakcyjność mitu*, „Kultura Współczesna” 1996, nr 1–2, s. 41; L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Warszawa 2005, s. 9, 15–22; P. Lewandowski, *Mit i czas polityczny. Czas polityczny w przestrzeni narodowych narracji mitycznych*, Będzin 2015, s. 62–63; M. Napiórkowski, *Mitologia współczesna. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców zamieszkałych w globalnej wiosce*, Warszawa 2013, s. 22–28; A. Siewierska-Chmaj, *Mity w polityce. Funkcje i mechanizmy aktualizacji*, Warszawa 2016, s. 19, 39–55, 132–133; A. Stępnik, *Mity w wiązaniu narracji historycznej*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2015, t. XXXIV, nr 3, s. 5. Zob. też: W. J. Burszta, K. Jaskułowski, *Mity, symbole i bohaterowie narodowi z perspektywy antropologicznej*, w: *Górny Śląsk wyobrażony. Wokół mitów, symboli i bohaterów dyskursów narodowych (Imaginiertes Oberschlesien. Mythen, Symbole und Helden in den nationalen Diskursen)*, red. J. Haubold-Stolle, B. Linek, tłum. pol. B. Linek, Opole–Marburg 2005, s. 17–35; M. Napiórkowski, *Łowcy nerek a lęk przed strukturalizmem. Aktualność teorii Claude’a Lévi-Straussa w perspektywie badań nad „mitologią współczesną”*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 2011, z. 1–2 (14–15), s. 161–173; J. Topolski, *Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi*, w: *Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX wieku. Studia historyczne*, red. J. Topolski, W. Molik, K. Makowski, Poznań 1991, s. 243–254.

² Zob. m.in.: *Mitologizacje państwa w kulturze i literaturze iberyjskiej i polskiej*, red. W. Charchalis, B. Trocha, Zielona Góra 2014; M. Futyra, *Od Rzeczypospolitej szlacheckiej do IV RP. Krótki przegląd polskiej mitologii założycielskiej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” 2017, nr 49, <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sn/article/view/sn.1324/3142> (dostęp: 1 II 2020); L.M. Nijakowski, *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa 2008; O. Vasyuta, *Mit jako fenomen współczesnej polityki*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” 2012, nr 1, s. 119–132; D. Waniek, *Mity założycielskie – mity polityczne. Ich znaczenie w procesie kształtowania współczesnych podziałów społecznych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, nr 4, s. 9–45; T. Zych, *Narodziny historycznego mitu na przykładzie września 1939 roku*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2016, t. V, s. 13–21.

więc bardzo szeroka. Założeniem niniejszego artykułu – w obliczu wielości podejść do tematu – jest wobec tego nie tylko wpisanie się w prowadzony dyskurs naukowy na temat mitów założycielskich państwa polskiego, lecz również rozpatrzenie wskazanej tematyki w innej niż dotychczas perspektywie – jednoczesnym prowadzeniu analiz w ujęciu teorii memetyki oraz kontekście wirtualnych miejsc pamięci. Co więcej, dodatkowy cel tekstu stanowi zastanowienie się nad tym, w jaki sposób przestrzeń internetowa wpływa na rozprzestrzenianie się memów we wspólnocie. Istotne jednak, że dążeniem niniejszego artykułu – z uwagi na ograniczenie się do jednej, wąskiej grupy memów – jest jedynie zainicjowanie rozważań na wyżej wskazane tematy, nie z kolei zaprezentowanie decydujących rozstrzygnięć.

Memetyka – mem – miejsce pamięci

Memetyka to jedna z teorii ewolucji kulturowej³, która stała się inspiracją dla wielu ludzi nauki prowadzących analizy zjawisk zachodzących w ramach społeczeństwa oraz jego kultury. Stanowi tym samym jeden ze sposobów wyjaśniania złożoności życia społecznego i procesów jego przemian, niejednokrotnie traktowany jako podłoże refleksji zarówno na gruncie nauk społecznych oraz humanistycznych, jak i biologicznych. Czym wobec tego jest i w jaki sposób funkcjonuje mem?

Za prekursora teorii memetycznych uważa się brytyjskiego biologa ewolucyjnego Richarda Dawkinsa. Badacz ten w książce *Samolubny gen* z 1976 r. odniósł się do replikatorów kultury – jednostek naśladownictwa, nazwanych przez niego memami, wśród których wymienił m.in. melodie, idee oraz zwroty potoczne⁴. Nazwa „mem”, zbudowana w analogii do słowa „gen”, powstała w nawiązaniu do następujących słów: angielskiego *memory* (pamięć), francuskiego *le mème* (taki sam) oraz greckiego *mimesis* (naśladownictwo). Mem najprościej zdefiniować można jako najmniejszą jednostkę informacji kulturowej przekazywaną drogą niegenetyczną, w szczególności poprzez naśladownictwo⁵.

³ Ewolucja kulturowa zakłada, że kultura przekształca się na skutek procesów zmian kulturowych, co prowadzi do rozwoju cywilizacyjnego i zwiększenia zdolności adaptacyjnych człowieka. Zob. m.in.: M. Czarnocka, *Podmiot poznania a nauka*, Toruń 2012, s. 96–101; W. Daszkiewicz, *Ewolucjonistyczna teoria kultury w antropologii społecznej*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2015, t. LVIII, nr 3 (231), s. 69–84; J. Lejman, *Ewolucja ludzkiej samowiedzy gatunkowej. Dzieje prób zdefiniowania relacji człowiek – zwierzę*, Lublin 2008, s. 239; M. Szymczak, *Kulturotwórcza przyszłość człowieka w świetle psychologii ewolucyjnej*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2008, t. XXV, s. 225–238.

⁴ Zob. R. Dawkins, *Samolubny gen*, tłum. M. Skoneczny, Warszawa 1996.

⁵ S. Blackmore, *Maszyna memowa*, tłum. N. Radomski, Poznań 2002, s. 9; D. Węzowicz-Ziółkowska, *Przedmowa*, w: M. Kaczmarzyk, *Szkola memów. W stronę dydaktyki ewolucyjnej*, Gliwice 2018 (e-book bez numerów stron).

Powyższą definicję warto rozszerzyć rozważaniami na temat tego, iż występują dwa sposoby transmisji memetycznej. Pierwszy to transmisja pionowa (w której memy wędrują pionowo poprzez pokolenia), drugi – pozioma (gdzie memy rozchodzą się równolegle)⁶. Rozchodzenie się memów w populacjach obserwujemy na podstawie ich efektów fenotypowych, a sukces odnoszą te skutecznie powielające się i rozprzestrzeniające. Analogicznie – przegrywają takie, którym się to nie udaje⁷. Co więcej, nie każdy wzorzec informacji jest memem – niereplikowany się nim nigdy nie stanie. Podkreślił to Glenn M. Grant: „Idea lub wzór informacji nie jest memem, dopóki nie sprawi, że ktoś go zreplikuje, powtórzy komuś innemu, lub w inny sposób narazi kogoś na infekcję”⁸.

Jakie wobec tego elementy – przy założeniu, że są to replikowane wzorce informacji kulturowej – można za memy uznać? Próbę szczegółowego wyznaczenia granic w zbiorze memów podjęli różni badacze odnoszący się do teorii memetycznych. Wśród nich znalazł się Piotr Łaszczyca, który przyjął, iż memami są: idee, prawa naukowe, prawo stanowione, społeczne reguły zachowania, pojęcia, twory kultury (takie jak gry, obrazy i muzyka), instrukcje, przepisy, umiejętności nabyte przez naśladownictwo lub instruktaz, zwyczaje zachowania, jak również gra aktorska i teatr mimiczny⁹. Inni autorzy w gronie memów wymieniali także m.in. teorie naukowe, plotki, opowieści, anegdoty, nawyki oraz elementy programu nauczania¹⁰.

W celu rozpatrzenia zagadnienia memów w ujęciu problematyki miejsc pamięci należy zwrócić uwagę również na ten obszar tematyczny. Czym wobec tego jest miejsce pamięci? Pojęcie to odnosi się do miejsc, które przywołują przeszłość, stanowiąc jednocześnie symboliczny element dziedzictwa pamięci każdej społeczności. Powstają wtedy, gdy spontaniczne przywoływanie przeszłości (bez refleksji oraz wyznaczania wyraźnej granicy pomiędzy tym, co terażniejsze, a co przeszłe) zmienia się w świadome, wartościujące i regulowane kulturowo przywoływanie tego, co minione (ze zdecydowanym odróżnieniem przeszłości od terażniejszości). Warto podkreślić ponadto, że materialny wymiar miejsca pamięci nie musi stanowić kwestii pierwszoplanowej w jego definiowaniu. To zagadnienie zwróciło uwagę licznych badaczy wskazanej tematyki (w tym również kierunku ewoluowały poglądy francuskiego historyka Pierre’a Nory, uważanego za prekursora badań nad problematyką *lieux de mémoire*, czyli miejsc pamięci). W podejściach podważających istotę

⁶ S. Blackmore, op. cit., s. 10; por. P. Łaszczyca, *Memory w pamięci: jak wysledzić memy w mózgu*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny” 2017, nr 18, s. 21; zob. też: W. Borkowski, A. Nowak, *Wpływ społeczny jako model rozprzestrzeniania się memów*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny” 2005, nr 9, s. 44–68.

⁷ S. Blackmore, op. cit., s. 9–32.

⁸ G.M. Grant, *Leksykon memetyczny*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny” 2005, nr 9, s. 73.

⁹ P. Łaszczyca, op. cit., s. 17–18.

¹⁰ S. Blackmore, op. cit., s. 30–31; M. Kaczmarzyk, op. cit.

materialności miejsca pamięci podkreśla się, iż *lieu de mémoire* to przede wszystkim element przechowujący i ochraniający pamięć o czasach minionych, może być więc on zarówno materialny (realny), jak i niematerialny (metaforyczny). Co więcej, o zasadności równego postrzegania materialnych oraz niematerialnych miejsc pamięci przesądza również to, że mają one te same atrybuty – są po pierwsze własnością określonych wspólnot, po drugie natomiast zawierają istotne dla owych wspólnot wartości, w tym normy, wzorce, a także idee. W ten sposób za miejsce pamięci uznać należy tak samo archiwum, muzeum, bibliotekę, cmentarz czy pomnik, jak i wszelkie znaki oraz symbole zawarte m.in. w sztuce, języku, poezji czy przepisach prawa¹¹. Warto ponadto zauważyć, iż rozszerzona (uwzględniająca niematerialność) wykładnia terminu „miejsce pamięci” z jednej strony oraz postęp technologiczny z drugiej sprawiły, że do grona *lieux de mémoire* trzeba współcześnie zaliczać również te będące miejscami wirtualnymi (do których należą strony internetowe, w tym konta na portalach społecznościowych).

Miejsce pamięci wobec tego – będąc elementem przechowującym i ochraniającym pamięć o przeszłości – zawiera, podtrzymuje i strzeże funkcjonujących w kulturze opowieści o wydarzeniach minionych, które wsparte o idee, wzorce i normy budują – tak jak i doświadczenie – pamięć jednostek ludzkich. Przechowując przeszłość, miejsce pamięci tym samym podtrzymuje i przekazuje narracje pamięci, czyli opowieści o przeszłości, wśród których znajdują się mity założycielskie wspólnoty. Co więcej, jeżeli za memy uznać można replikowane w zbiorowości opowieści, to podtrzymywane i przekazywane we wspólnocie mit początku jest memem. Miejsca pamięci są więc w stanie przyczyniać się do replikacji memów (a nawet kompleksów memów, czyli mempleksów)¹². Szczególną rolę w tym obszarze odgrywać mogą wirtualne miejsca pamięci – z uwagi na swój zasięg oddziaływania i szybkość docierania do nawet bardzo szerokich zbiorowości. Przed dokonaniem oceny warto jednakże przyjrzeć się bliżej tej kwestii, w ujęciu z kolei prezentowanego tekstu – przez pryzmat wybranych miejsc pamięci istniejących w przestrzeni internetowej.

W świecie wirtualnym funkcjonuje bardzo wiele *lieux de mémoire*, należy w związku z tym dokonać pewnej ich systematyzacji, użytecznej na potrzeby prowadzonych rozważań. Istniejące w sieci internetowej miejsca pamięci można bowiem podzielić na dwie podstawowe grupy. Biorąc pod uwagę kryterium ich twórcy, do pierwszej z nich zaliczyć warto oficjalne strony instytucji publicznych lub publiczno-prywatnych, do drugiej z kolei – strony internetowe

¹¹ P. Nora, *Czas pamięci*, „Res Publica Nowa” 2001, nr 7, s. 37–43; idem, *Między pamięcią a historią: Les lieux de Mémoire*, „Tytuł Roboczy: Archiwum” 2009, nr 2, s. 4–12; A. Ratke-Majewska, *Miejsce pamięci*, w: *Leksykon wiedzy politologicznej*, red. J. Marszałek-Kawa, D. Plecka, Toruń 2018, s. 269–274; A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4, s. 11–20; idem, *Nośniki pamięci, miejsca pamięci*, „Sensus Historiae” 2014, t. XVII, nr 4, s. 17–26.

¹² W. Borkowski, A. Nowak, op. cit., s. 44–68.

i konta na portalach społecznościowych osób oraz organizacji prywatnych. W ten sposób w pierwszej grupie wirtualnych *lieux de mémoire* znajdują się strony internetowe muzeów, witryny instytucji państwowych zajmujących się upamiętnianiem oraz archiwa i biblioteki cyfrowe, w drugiej natomiast strony, za których pośrednictwem w pełni prywatne osoby oraz organizacje poprzez zamieszczane przez siebie treści dążą do przywoływania pamięci pewnych wydarzeń lub osób, biorąc tym sposobem udział w formułowaniu treści pamięci zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym.

Co istotne, na zaprezentowany podział można zwrócić uwagę w trakcie rozpatrywania wielu aspektów odnoszących się do zagadnienia wirtualnych miejsc pamięci, również podczas próby odpowiedzi na pytania o to, jakie mity założycielskie państwa polskiego, rozumiane jako memy, rozprzestrzeniane są w sieci internetowej, w jaki sposób przedstawiane, jak przestrzeń internetowa wpływa na ich przekazywanie, a także czy (i jakie) istnieją różnice w ich treści w zależności od twórcy wirtualnego miejsca pamięci. Prezentowana typologia wpisuje się więc w cel niniejszego tekstu. Warto podkreślić jednakże, iż postulowane w artykule zainicjowanie analizy mitów założycielskich państwa polskiego – ich istnienia i powielania we wspólnocie – w kontekście zarówno teorii memetyki, jak i wirtualnych miejsc pamięci wymagało przyjęcia dodatkowych założeń, ograniczających szerokie pole badawcze. W ten sposób w niniejszym tekście przeanalizowane zostały jedynie wybrane konta na portalu społecznościowym Facebook (najbardziej popularny serwis społecznościowy w Polsce¹³) – z jednej strony te reprezentujące instytucje publiczne zajmujące się upamiętnianiem, z drugiej te prywatne, których jednym z celów jest prowadzenie narracji pamięci. Z uwagi ponadto na sygnalizujący charakter artykułu próba poddana badaniu uległa również ograniczeniom pod względem liczby przeanalizowanych stron oraz czasu rozpatrywanych wpisów. Tym samym, na potrzeby realizacji podjętego tematu, przebadano treści kont funkcjonujących na portalu Facebook, takich jak: witryna Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) oraz konto Przystanek Historia¹⁴ (reprezentujące instytucję państwową zajmującą się upamiętnianiem), strona Histmag.org (prezentująca pierwszy polski portal historyczny, założony w 2001 r., który stanowi inicjatywę prywatną), a także trzy spośród najbardziej popularnych (pod względem liczby obserwujących oraz polubień) prywatnych kont deklarujących promocję polskich wartości patriotycznych (wybrane zostały: Patrioci. Z troski o Ojczyznę!, Patriotyzm: Wychowanie patriotyczne i Patriotyczna Polska¹⁵;

¹³ S. Zimowska, *Z jakich mediów społecznościowych Polacy korzystają najchętniej?*, <https://www.chip.pl/2018/07/z-jakich-mediow-spoecznościowych-polacy-korzystaja-najchetniej/> (dostęp: 17 II 2020).

¹⁴ Przystanek Historia. Centrum Edukacyjne IPN im. Janusza Kurtyki.

¹⁵ Patrioci. Z troski o Ojczyznę!, <https://www.facebook.com/InicjatywaPatrioci/> (dostęp: 16 III 2020); Patriotyzm: Wychowanie patriotyczne, <https://www.facebook.com/wychowanie.patriotyczne/> (dostęp: 16 III 2020); Patriotyczna Polska, <https://www.facebook.com/>

należy jednakże pamiętać, że tego rodzaju stron powstało na wskazanym portalu społecznościowym kilkaset¹⁶). Podczas określania zakresu czasowego postów wzięto pod uwagę to, iż szczególnie istotnym dla wspólnoty narodowej wydarzeniem (w związku z którym prawdopodobieństwo odnoszenia się do polskich mitów początku było bardzo wysokie) stało się stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości. Co ważne, obchody tej rocznicy nie ograniczyły się do 11 XI 2018 r., w konsekwencji czego perspektywę czasową poszerzono o miesiące ją poprzedzające oraz te następujące bezpośrednio po niej. Dużą wagę przywiązano wobec tego również do innych świąt państwowych czy upamiętnianych rocznic, występujących od połowy 2018 do początku 2019 r. Warto dodać, że uzyskanie odpowiedzi na postawione w tekście pytania badawcze stało się możliwe dzięki wykorzystaniu wzajemnie dopełniających się metod badawczych: analizy struktur narracyjnych (pozwoliła na identyfikację narracji pamięci po to, by odkryć struktury generujące konkretne sensy i funkcje, jakie one pełniły) oraz analizy treści (umożliwiła odczytanie celów i wartości niesionych przez przekazy instytucji państwowych, polityków, media oraz społeczeństwo).

Mity założycielskie państwa polskiego – przypadek wybranych wirtualnych miejsc pamięci

Jak już wspomniano, zagadnienie mitu założycielskiego Polski niejednokrotnie omawiane było w literaturze z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Warto w tym miejscu odnieść się do rozważań Danuty Waniek, która wśród mitów założycielskich państwa polskiego wskazała: mit Konstytucji 3 maja, mit Józefa Piłsudskiego (jako ojca założyciela niepodległej II Rzeczypospolitej), mit przedmurza (mesjanistyczny mit Polski jako „Chrystusa narodów”, interpretowany też w charakterze związanego z katolicyzmem mitu państwa polskiego będącego przedmurzem cywilizacyjnym Europy, którego źródeł szukać można w konfrontacji katolicyzmu z islamem, zachodzącej z udziałem strony polskiej – w szczególności w XVII w. – zarówno na terenach Rzeczypospolitej, jak i poza nimi; w międzywojniu mit ten ewoluował, zyskując dwie nowe odsłony – jawiąc się w aspekcie przedmurza wobec komunizmu oraz w ujęciu umacniania i rozszerzania wpływów katolicyzmu na terytorium Polski, zwłaszcza tam, gdzie dominowało prawosławie), mit powstania warszawskiego (funkcjonujący jako bohaterski zryw żołnierzy Armii

PatriotycznaPL/ (dostęp: 16 III 2020). Adresy witryn przywołane zostały z uwagi na to, że na portalu społecznościowym Facebook istnieją konta o tożsamych nazwach.

¹⁶ Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez autorkę artykułu. Przywołane badania zrealizowane zostały na przełomie 2017 i 2018 r., otrzymane wyniki z kolei zweryfikowano oraz uaktualniono na początku 2019 r.

Krajowej¹⁷), mit o obaleniu komunizmu¹⁸ (który wszedł do grona mitów założycielskich III Rzeczypospolitej jako mit walki ze złem, stanowiący jednocześnie potwierdzenie tego, że najwyższymi wartościami dla Polaków są zasady demokracji, wolność słowa i poszanowanie praw człowieka; co istotne, wśród podkreślanych niejednokrotnie elementów konstytuujących ów mit znalazły się: wybór Karola Wojtyły na papieża, rozumiany jako wydarzenie inicjujące przemiany w Polsce, oraz mobilizujące do zmian systemowych wsparcie, jakie społeczeństwu udzielał Kościół katolicki – tworzy się w ten sposób oddzielny mit katolickiego narodu polskiego stanowiącego przeciwieństwo obcej władzy komunistycznej; częścią mitu o obaleniu komunizmu stała się również postać Lecha Wałęsy), a także łączący się z nim mit Solidarności (będący mitem o narodzie polskim – zjednoczonym w buncie przeciwko uciskowi i podległości zaborcy; nad „prawdziwym” polskim społeczeństwem – odrębnym od władzy komunistycznej i niemającym z nią nic wspólnego – roztacza się w ten sposób „mit monolitu”)¹⁹. Co więcej, w obliczu przeprowadzonych przez wskazaną autorkę analiz stwierdzić można, że mity założycielskie (w tym mity założycielskie Polski) pełnią funkcje formowania rzeczywistości społeczno-politycznej

¹⁷ Mit powstania warszawskiego Danuta Waniek w 2011 r. interpretowała w następujący sposób: „Ożywiono go przed wyborami parlamentarnymi i prezydenckimi w 2005 r., w szczególności na użytek przyszłego prezydenta Lecha Kaczyńskiego i PiS. [...] Nie ulega też wątpliwości, że w świadomości Polaków funkcjonują dwie wykluczające się nawzajem oceny Powstania Warszawskiego: z jednej strony głoszona jest pochwała bohaterskiego zrywu żołnierzy AK, wspieranych przez mieszkańców Warszawy, a naprzeciw niej staje ocena powstania jako przejaw zbrodniczej głupoty, której ofiarą padło 200 tys. ludzi oraz została zniszczona stolica Polski. Pierwsza podtrzymywana jest dziś przez prawicę byleją «Solidarności», a druga w szczególności przez środowiska lewicowe”. D. Waniek, op. cit., s. 41.

¹⁸ Na temat użycia słowa „komunizm” Waniek pisała w następujący sposób: „Do języka propagandy politycznej III RP na stałe weszły takie hasła, jak «komunizm», «precz z komuną», «postkomunistyczna», «komuniści», «komuchy», «postkomuniści» [...]. Na marginesie należy zauważyć, że w Polsce Ludowej nie szermowano z takim nasileniem hasłem «komunizm» [...]. [...] opisywanie rzeczywistości społeczno-gospodarczej Polski Ludowej całościowym pojęciem «komunizm» należy traktować jako dyrektywę propagandową, mającą na celu całkowite zdyskredytowanie przeszłości”. Ibidem, s. 37. Warto w tym miejscu odnieść się do słów Tomasza Żukowskiego, który stwierdził: „Od czasów «Solidarności» gest odrzucenia PRL ustanawia polską tożsamość. Polska Ludowa nie jest po prostu częścią naszej przeszłości, przedmiotem namysłu historyków, ale miejscem mitycznym, symbolem zła, od którego my, Polacy, po 1989 r. się odcinamy. Odnosimy się do tego, czym nie jesteśmy. I to nas – wolnych ludzi w wolnym kraju – konstytuuje. Legitymizuje ustrój, system gospodarczy, porządek społeczny, symbole. Racją bytu III RP jest zerwanie z komunizmem i PRL. To prawda, że wszystko się zmieniło. Tyle że obraz PRL tworzą głównie rytualne potępiania i egzorcyzmy, mówiące więcej o tych, którzy je wypowiadają, niż o rzeczywistości sprzed 20 lat”. Tomasz Żukowski: *Historię PRL trzeba opowiedzieć na nowo*, wywiad z T. Żukowskim (wywiad przeprowadził K. Piławski), <http://www.lewica.pl/?id=24838> (dostęp: 1 III 2020).

¹⁹ D. Waniek, op. cit., s. 23, 29, 32–43; zob. też: J. Tazbir, *Mur polski*, „Polityka”, 9 VIII 2011, s. 52; idem, *Szlakami kultury polskiej*, Warszawa 1986, s. 214–217.

poprzez tworzenie wzorców zachowań oraz „uszlachetnianie” bieżących celów politycznych. Jedną z istotnych cech mitów założycielskich jest nośność komunikacyjna polegająca na przystępnym wyjaśnianiu otaczającego świata (wraz z dostarczaniem gotowych wzorów postępowania i postaw)²⁰.

Stanowisko zbieżne z rozważaniami Waniek na temat polskich mitów założycielskich zajął Michał Futyra, rozpatrując jednak wskazane zagadnienie w szerszym aspekcie czasowym – od Rzeczypospolitej szlacheckiej do IV RP. Przywołany autor – zwracając uwagę na mit sarmacki – podkreślił, iż ten legł u podstaw przeświadczenia o wyjątkowości i uprzywilejowanym statusie „narodu szlacheckiego” i chociaż ulegał przeobrażeniom, jego trzon pozostawał niezmienny. Mit ten nakazywał początkowo szukać rodowodu szlachty żyjącej na terenach polskich u Sarmatów – wyjątkowo walecznych potomków nomadycznych plemion irańskich. Pomimo że stanowił – jak to określił Futyra – „mit fałszywej identyfikacji”²¹, nawiązania do niego, choć w zmienionej formie, pojawiają się po dziś dzień. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na cechy mentalności sarmackiej, przywołując refleksje Jerzego Michalskiego:

Istotną cechą tzw. sarmatyzmu było przekonanie o zasadniczej inności Polski od reszty Europy i aprobowanie tego rzekomego faktu. Nie sprowadzało się to wyłącznie do zapoczątkowanej już w XVI w., a rozwiniętej w ciągu w. XVII doktryny o wyższości Polski i Polaków nad resztą państw i narodów europejskich, ale wyrażało się również w przekonaniu, że stosunki panujące w innych krajach europejskich są może dla nich dobre, dla Polski jednak się nie nadają, gdyż te, które w niej panują, są dla niej jedynie właściwe, przede wszystkim ze względu na polski charakter narodowy²².

Mit sarmacki funkcjonuje obecnie jako uzasadnienie wyjątkowości narodu polskiego, jego ustroju, religii, obyczajowości i tradycji, manifestując się jednocześnie w poczuciu zagrożenia wobec obcych wzorców. Do zagadnienia tego odniósł się poniekąd Paweł Machcewicz w książce *Muzeum*, gdzie przywołując *Rodowody niepokornych* Bohdana Cywińskiego, zaznaczył, iż „ważne elementy mentalności sarmackiej zostały przeniesione i zakonserwowane w bardziej współczesnym wariacie mentalnym «Polaka-katolika»”²³. Analizując bowiem *Rodowody niepokornych*, Machcewicz stwierdził, że najistotniejsze elementy postawy „Polaka-katolika” przetrwały nie tylko epokę rozbiorową (do czego nawiązał Cywiński), ale i utrzymały się do czasów współczesnych²⁴. Warto wobec tego odwołać się w tym miejscu do owej postawy, scharakteryzowanej przez Cywińskiego, który na jej temat pisał: „Ludzie o tej mentalności

²⁰ D. Waniek, op. cit., s. 10, 19, 26–27.

²¹ M. Futyra, op. cit.

²² J. Michalski, *Sarmatyzm a europeizacja Polski w XVIII wieku*, w: *Swojskość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury polskiej*, red. Z. Stefanowska, Warszawa 1973, s. 114.

²³ P. Machcewicz, *Muzeum*, Kraków 2017, s. 291.

²⁴ *Ibidem*, s. 291–292.

stanowią niejako jądro polskiego katolicyzmu, nadają mu szczególną barwę i specyfikę. W tym sensie Polak-katolik to jednocześnie formacja ściśle religijna i typ ideologii wyznaniowej i narodowej, wraz z charakterystycznym kodeksem moralności społecznej, wraz z określoną historyczną tradycją²⁵. Wskazany autor, zauważając, iż mentalność Polaka-katolika określało przede wszystkim wyposażenie w wykraczający poza religię dogmat ideologiczny²⁶, dodawał, że opisywany przez niego Polak-katolik:

Czuł się posiadaczem prawdy zupełnej. Oparł ją o autorytet wiary religijnej i dało mu to poczucie absolutnego ubezpieczenia przed jakimkolwiek błędem. Nie stanęło przed nim pytanie, czy tę wiarę właściwie pojmuje i czy nie przykrawa jej zbyt dowolnie do psychicznych potrzeb swojego wyczerpanego niewolą narodu. Uwierzył od razu w przedziwną mistykę narodu na przedmurzu chrześcijaństwa i nadał jej rangę religijno-patriotycznego, a co gorsza – właśnie ideologicznego i politycznego – dogmatu. Przeszłość historyczną Polski uznał za świetlaną, bo katolicką, a cześć jej – za nieodwołalne przykazanie. Powołanie swe zobaczył w kontynuacji tej tradycji, w którą obok religijności i patriotyzmu mechanicznie niejako i niepostrzeżenie weszła dawna struktura socjalna i odwieczny obyczaj. Tradycję tę także więc zabsolutyzował i włączył ją w zakres swego prywatnego dogmatu, o którym wierzył, że jest dogmatem Kościoła²⁷.

Cywiński dostrzegał ponadto, iż Polak-katolik – posiadający prawdę starą, niezmienną i obowiązującą wbrew zmianom rzeczywistości – przekonany był o tym, że Polska ma za zadanie realizować swe całkowicie odrębne oraz wyjątkowe powołanie, przez co jej uczestnictwo zarówno w społecznej, jak i cywilizacyjnej historii Europy nie jest niezbędne, a nawet – z uwagi na polską specyfikę – możliwe. Autor *Rodowodów...* zauważał również, iż niezachwiane przekonanie Polaka-katolika o słuszności swoich jedynie uczciwych i zbawiennych poglądów zamykało go na porozumienie się z kimkolwiek spoza wspólnoty – zarówno w ujęciu możliwości takiego porozumienia, jak i chęci jego nawiązania²⁸. Jak podkreślił bowiem Cywiński:

Polak-katolik był przekonany, że nie ma czego w tym spotkaniu szukać, a nadzieję przekazania własnych wartości od dawna uznał za zbyt nikłą, by miała ona go skłaniać do jakichkolwiek wysiłków znalezienia wspólnego języka. W przeciwnikach ideologicznych nie chciał uznać partnerów, gardził nimi, widząc w nich odstępców podwójnych – wyznaniowych i narodowych. Nie chciał wierzyć w ich ideowość, wołał tworzyć mit, w myśl którego odmienne od jego własnej koncepcje światopoglądowe, polityczno-narodowe czy społeczne sprowadzają się zawsze do złej woli, słabości lub wręcz zdrady. Uznając się za jedynego prawowiernego dziedzica ideowej tradycji polskiej, przeciwnikom swym odmawiał prawa do jej kontynuacji [...] ²⁹.

²⁵ B. Cywiński, *Rodowody niepokornych*, Warszawa 1971, s. 267.

²⁶ Ibidem, s. 311.

²⁷ Ibidem, s. 311–312.

²⁸ Ibidem, s. 312, 316.

²⁹ Ibidem, s. 316–317.

Z cytowanych fragmentów odczytywać można nie tylko mentalność „Polaka-katolika”, powiązaną z gruntującym przeświadczenie o wyjątkowości i uprzywilejowanym statusie narodu polskiego mitem sarmackim, ale i założycielski mit przedmurza, o którym pisali w przywoływanych już pracach zarówno Waniek, jak i Futyra (rozpatrujący go obok mitów II RP, Polski Ludowej, a także III RP oraz – stanowiącej raczej zamysł polityczny niż ustrojowy – IV RP). Warto w tym miejscu dodać, że Futyra odniósł się w swych rozważaniach do czterech mitów początku, które interpretował jako mity fundacyjne IV RP: mitu smoleńskiego (zauważając, jak niejednokrotnie tworzona jest paralela pomiędzy katastrofą z 2010 r. a zbrodnią katyńską), mitu Lecha Kaczyńskiego³⁰, mitu powstania warszawskiego oraz mitu Żołnierzy Wyklętych (ukazywanych jako walczący z komunizmem bohater zbiorowy). Co istotne, Waniek – pisząca swój tekst kilka lat wcześniej – nie wyodrębniła mitu Żołnierzy Wyklętych, mit smoleński (nawiązujący do budowania kultu Lecha Kaczyńskiego) traktowała jako mit założycielski PiS³¹, z kolei mit powstania warszawskiego rozważała w gronie polskich mitów początku po 1989 r. Konstrukcja i interpretacja wobec tego narracji tworzących mitologię założycielską Polski na przestrzeni (niedługiego jednak) czasu oddzielającego oba teksty zmieniła się³². W jaki jednakże sposób powyższe mity – wraz z pozostałymi przywołanymi wcześniej mitami początku – funkcjonują we współczesnym świecie wirtualnym? Które z nich rozprzestrzeniane są w sieci oraz jak są przenoszone i przedstawiane?

Na potrzeby niniejszego artykułu – co zaznaczono powyżej – zbadane zostały wybrane witryny działające na portalu Facebook. Zakres czasowy badań to rok – od 1 V 2018 r. do 30 IV 2019 r. Graficzną prezentację wyników przeprowadzonych procesów badawczych – w formie podsumowań – przedstawiono w tabeli 1.

Dokonując analizy wyników badań ujętych we wskazanej tabeli, zastanowić należy się nad tym, które z mitów założycielskich państwa polskiego szerzyły się w przestrzeni wirtualnej, przez co rozpatrywać je można w kategorii memów, czyli replikowanych wzorców informacji kulturowej. Po pierwsze – w badanym okresie bardzo silnie powielał się mit „ojców niepodległości Polski”, będący rozszerzoną wersją mitu Józefa Piłsudskiego, w której obok niego pojawiają się też inni ojcowie założyciele budującego się po okresie zaborów państwa polskiego. Po drugie – widoczne stało się podtrzymywanie mitu o narodzie polskim, zjednoczonym w buncie przeciwko uciskowi

³⁰ Więcej zob. K. Jaskułowski, *Mity narodowej żaloby*, „Przegląd Polityczny” 2010, nr 100, s. 35–42; idem, *Polityka krzyża*, „Przegląd Polityczny” 2010, nr 102, s. 7–12; idem, *W obronie krzyża. Rzecz o używaniu i nadużywaniu symboli w polityce*, „Dyskurs. Pismo Naukowo-Artystyczne ASP we Wrocławiu” 2013, nr 16, s. 74–93.

³¹ Autorka zauważała również symboliczne łączenie przez niektórych katastrofy lotniczej ze zbrodnią w Katyniu. Zob. D. Waniek, op. cit., s. 43–44.

³² Zob. M. Futyra, op. cit.; D. Waniek, op. cit., s. 35–45.

Tabela 1. Arkusz uzyskanych wyników

Witryna na portalu Facebook	Jakie elementy składowe mitów założycielskich państwa polskiego za jej pośrednictwem rozprzestrzeniano?	W jaki sposób były one przedstawiane (komunikat obrazkowy/krótki wpis informacyjny/obszerny wpis informacyjny/artykuł tabloidowy/artykuł informacyjny/artykuł popularnonaukowy/artykuł naukowy)	W jaki sposób elementy składowe mitów były rozprzestrzeniane (częstotliwość występowania, liczba polubień, liczba udostępnień, liczba i charakter komentarzy)	Treść przekazu (merytoryczna i prezentująca szerokie spektrum wydarzeń/prezentująca jedynie fragment, okrojony obraz danego wydarzenia/wywołująca dyskusję/wywołująca emocje)
Instytut Pamięci Narodowej	Odzyskanie niepodległości przez Polskę, Żołnierze Wyklęci, Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Ignacy Daszyński, Wincenty Witos, Wojciech Korfanty, Maciej Rataj, Józef Haller, Bitwa Warszawska 1920, powstanie wielkopolskie, powstanie warszawskie, rzeź wołyńska, relacje polsko-żydowskie, postawy Polaków wobec ludności żydowskiej, losy ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej, represje komunistyczne, Jan Paweł II, duchowieństwo w czasie II wojny światowej, Kościół katolicki w Polsce Ludowej, Solidarność, Okragły Stół.	Krótkie i obszernie wpisy informacyjne (z dołączonym linkiem do materiału audiowizualnego – np. IPNTv z serii Wideoczat z historią, spotów IPN czy innych fragmentów filmowych – lub materiału wizualnego, a także artykułu popularnonaukowego lub naukowego).	Bardzo duża częstotliwość występowania, liczba polubień i udostępnień – od kilku do kilkuset, liczba komentarzy – od kilku do kilkudziesięciu, zarówno komentarze afirmatywne, jak i krytyczne, występowały również komentarze merytoryczne lub stanowiące głos w dyskusji.	Przekazy merytoryczne dotyczące szerokiego spektrum wydarzeń, niejednokrotnie opiniotwórcze.
Przystanek Historia	Odzyskanie niepodległości przez Polskę, Żołnierze Wyklęci, Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Ignacy Daszyński, Wincenty Witos, Wojciech Korfanty, Józef Haller, Bitwa Warszawska 1920, powstanie wielkopolskie, powstanie warszawskie, rzeź wołyńska, relacje polsko-żydowskie, postawy Polaków wobec ludności żydowskiej, losy ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej, represje komunistyczne, Jan Paweł II, Kościół katolicki (również w Polsce Ludowej), Solidarność, Okragły Stół, a także Konstytucja 3 maja.	Krótkie i obszernie wpisy informacyjne (z dołączonym linkiem do materiału audiowizualnego – np. IPNTv z serii Wideoczat z historią, spotów IPN czy innych fragmentów filmowych – lub materiału wizualnego, a także artykułu popularnonaukowego lub naukowego).	Duża częstotliwość występowania, liczba polubień i udostępnień – od kilku do kilkudziesięciu, liczba komentarzy – przeważnie kilka.	Przekazy merytoryczne dotyczące szerokiego spektrum wydarzeń, niejednokrotnie opiniotwórcze.

Histmag.org	Treści przedstawiające wyniki badań, wiedzę naukową, prezentujące różne ujęcia i zapraszające do polemik – w takim kontekście podejmowane były tematy: odzyskanie przez Polskę niepodległości, Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Wincenty Witos, Józef Haller, powstanie wielkopolskie, Bitwa Warszawska 1920, powstanie warszawskie, rzeź wołyńska, losy ludności żydowskiej w czasie II wojny światowej, relacje polsko-żydowskie, postawy Polaków wobec ludności żydowskiej, Żołnierze Wyklęci, Okrągły Stół, Lech Wałęsa, Solidarność, represje komunistyczne, Kościół katolicki (także w Polsce Ludowej), Jan Paweł II, jak również Konstytucja 3 maja i husaria.	Artykuły popularnonaukowe, artykuły naukowe, artykuły informacyjne, odniesienia do artykułów poprzedzone krótkim wprowadzeniem, często z pytaniem mającym pobudzić dyskusję.	Średnia częstotliwość występowania (istnieją pośród wielu innych tematów), liczba polubień i udostępnień – od kilku do kilkuset, liczba komentarzy – od kilku do kilkudziesięciu (sporadycznie nawet powyżej 200 komentarzy), komentarze najczęściej merytoryczne lub stanowiące głos w dyskusji, czasem krytyczne.	Przekazy merytoryczne prezentujące szerokie spektrum wydarzeń.
Patrioci. Z troski o Ojczyznę!	Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r., postaci takie jak: Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Daszyński, Ignacy Paderewski, Wincenty Witos, Wojciech Korfanty (prezentowani jako „ojcowie niepodległości Polski”), Józef Haller, Maciej Rataj, Żołnierze Wyklęci (rozpatrywani również w kontekście walki o niepodległość), Bitwa Warszawska 1920 (przedstawiona w ujęciu polskiej niepodległości i zatrzymania rozprzestrzenienia się komunizmu na Europę Zachodnią, pod hasłem: „Cud nad Wisłą. Zatrzymaliśmy komunizm”), powstanie warszawskie, rzeź wołyńska, Okrągły Stół (prezentowany sceptycznie), Lech Wałęsa (przedstawiany negatywnie), Jan Paweł II.	Krótkie wpisy informacyjne (niejednokrotnie wsparte materiałami audiowizualnymi lub wizualnymi), fotografie opatrzone podpisami lub cytatami, artykuły informacyjne, artykuły tabloidowe.	Średnia częstotliwość występowania, liczba polubień i udostępnień – od kilku do kilkuset, liczba komentarzy – od kilku do kilkudziesięciu, przeważają komentarze afirmatywne.	Przekazy zarówno merytoryczne, jak i prezentujące fragmenty wydarzeń lub ich okrojony (uproszczony) obraz, treści wywołujące przede wszystkim emocje, choć również dyskusje.

Witryna na portalu Facebook	Jakie elementy składowe mitów założycielskich państwa polskiego za jej pośrednictwem rozprzestrzeniano?	W jaki sposób były one przedstawiane (komunikat obrazkowy/krótki wpis informacyjny/obszerny wpis informacyjny/artykuł tabloidowy/artykuł informacyjny/artykuł popularnonaukowy/artykuł naukowy)	W jaki sposób elementy składowe mitów były rozprzestrzeniane (częstotliwość występowania, liczba polubień, liczba udostępnień, liczba i charakter komentarzy)	Treść przekazu (merytoryczna i prezentująca szerokie spektrum wydarzeń/ prezentująca jedynie fragment, okrojony obraz danego wydarzenia/ wywołująca dyskusję/ wywołująca emocje)
Patriotyzm: Wychowanie patriotyczne	Miłość do Ojczyzny (odniesienia do husarii i Sarmatów), rzeź wołyńska, powstanie warszawskie.	Komunikat obrazkowy opatrzony wierszem lub cytatem.	Sporadyczna częstotliwość występowania (niewielka liczba postów), liczba polubień i udostępnień – od kilku do kilkuset, liczba komentarzy – najczęściej kilka, przeważają komentarze afirmatywne.	Treść przekazu prezentująca jedynie fragment, okrojony obraz danego wydarzenia, wywołująca emocje.
Patriotyczna Polska	Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r. (także poprzez przywoływanie Marszu Niepodległości), powstanie wielkopolskie, rzeź wołyńska, Jan Paweł II, husaria, powstanie warszawskie, Żołnierze Wyklęci.	Komunikat obrazkowy, czasem opatrzone wierszem lub cytatem, zdjęcie z podpisem.	Sporadyczna częstotliwość występowania, liczba polubień i udostępnień – najczęściej od kilku do kilkudziesięciu (w rzadko powyżej 100 polubień), liczba komentarzy – najczęściej kilka, przeważają komentarze afirmatywne.	Treść przekazu prezentująca jedynie fragment, okrojony obraz danego wydarzenia, wywołująca emocje.

Opracowanie własne na podstawie: Histmag.org, <https://www.facebook.com/histmag.org/> (dostęp: 16 III 2020); Instytut Pamięi Narodowej, <https://www.facebook.com/ipngovpl/> (dostęp: 16 III 2020); Patrioci. Z troski o Ojczyznę!, <https://www.facebook.com/InicjatywaPatrioci/> (dostęp: 16 III 2020); Patriotyczna Polska, <https://www.facebook.com/PatriotycznaPL/> (dostęp: 16 III 2020); Patriotyzm: Wychowanie patriotyczne, <https://www.facebook.com/wychowanie.patriotyczne/> (dostęp: 16 III 2020); Przystanek Historia, <https://www.facebook.com/przystanek.historia/> (dostęp: 16 III 2020).

i podległości zaborcy. Nie był to już jednak mit Solidarności, wspomianej wprawdzie w narracjach, jednak w większości przypadków z niską intensywnością, oraz w innych ujęciach (niejednokrotnie w kontekście Solidarności Walczącej, czasem z perspektywy obrad Okrągłego Stołu). Przemianie w ramach narracji uległ również mit o obaleniu komunizmu, stanowiący mit walki ze złem, gdyż – tak jak nadal budowano go wokół postaw ludności czy zasług Kościoła katolickiego – nie był już konstruowany wokół postaci Lecha Wałęsy, rzadko się do niej w ogóle odnosił. Mit o narodzie polskim (czyli mit monolitycznego, „prawdziwego” społeczeństwa polskiego sprzeciwiającego się przemocy i tyranii) oraz mit o walce z komunizmem (aż do ostatecznego jego obalenia) podtrzymywano z kolei za pośrednictwem przywoływania Żołnierzy Wyklętych, powstania warszawskiego oraz represji komunistycznych. Mit o narodzie polskim – w tym ujęciu społeczeństwie walczącym zaciekle i zwycięsko o niepodległość – manifestował się również w upamiętnianiu powstania wielkopolskiego. Ten sam mit ponadto (odnoszący się także w swym rozumieniu do charakteryzującej naród polski postawy sprzeciwu w obliczu terroru) odszukać można było w narracjach o Polakach broniących ludność żydowską przed zagładą podczas II wojny światowej. Co więcej, w przekazywanych za pośrednictwem narzędzi wirtualnych opowieściach o przeszłości trwał w dalszym ciągu mit przedmurza, a konkretniej przedmurza wobec komunizmu. W tym kontekście odczytywać należało przytaczanie zarówno historii Bitwy Warszawskiej 1920, jak i powstania warszawskiego czy Żołnierzy Wyklętych. W tych trzech elementach, a także w przywoływaniu doświadczeń represji komunistycznych oraz rzezi wołyńskiej doszukiwać się można było nawet cech mesjanizmu, pozwalającego tworzyć paralelę pomiędzy narodem polskim cierpiącym za inne narody a Chrystusem cierpiącym na krzyżu za grzechy ludzkości. Widoczne stawało się w ten sposób podkreślanie wyjątkowości narodu polskiego (jego bohaterstwa, postaw w obliczu zagrożenia, dążenia do sprawiedliwości), wpisujące się – w okrojony co prawda i uwspółcześiony – mit sarmacki.

Rozpatrując wyżej zaprezentowane wyniki, warto ponadto zwrócić uwagę na to, w jaki sposób mity założycielskie państwa polskiego rozprzestrzeniały się w świecie wirtualnym. Czy sposób powielania był identyczny na wszystkich stronach? Zdecydowanie nie. Różnica przebiegała przede wszystkim na osi udostępniania treści naukowych i nienaukowych (gdzie strony IPN-u, Przystanku Historia i portalu Histmag.org skłaniały się bardzo często – lub wyłącznie – ku treściom naukowym oraz popularnonaukowym, z kolei zbadane witryny prowadzone przez osoby prywatne i deklarujące swój patriotyzm zawierały w szczególności artykuły tabloidowe oraz komunikaty obrazkowe, które miały przede wszystkim za zadanie wzbudzić konkretne emocje, nie dyskusję). Co więcej, analiza wyników przeprowadzonych badań mogłaby wskazywać na większe rozprzestrzenianie treści o charakterze oficjalnym lub/i naukowym (zagadnienia ze stron instytucji państwowych oraz prywatnych, konstruowane

w wyniku działalności naukowo-badawczej) – z uwagi na zdecydowanie większą liczbę postów i szerszy jednorazowy odbiór. Stron całkowicie prywatnych, przekazujących treści niezweryfikowane, często odbiegające od faktycznego stanu wiedzy naukowej (choćby od istniejących interpretacji potwierdzonych danych), było jednakże w ogólnym podsumowaniu – na portalu Facebook – więcej. Nie można wobec tego ogłaszać zwycięstwa treści merytorycznych nad uproszczonymi i emocjonalnymi.

Powyższe rozważania, poprzedzone analizą tekstów Waniek i Futury, dowodzą, iż narracje pamięci podtrzymujące mity założycielskie są w stanie zmieniać się bardzo dynamicznie, na przestrzeni nawet kilku lat. Niejednokrotnie więc dobór opowieści o przeszłości, które wpisują się w jakiś mit, ulega przemianie, podczas gdy ów mit – w swym najgłębszym sensie i istocie – nie poddaje się całkowitej dezaktualizacji. Nie oznacza to jednak, że tak się dzieje w przypadku wszystkich mitów. Niektóre z nich – niepodtrzymywane – realnie przestają mieć znaczenie dla tożsamości wspólnoty. W ten sposób dzielają los niepowielanych memów, które nie mogą istnieć bez replikacji. Odnosząc tę refleksję do przypadku Polski i okresu poddanego badaniom (od 1 V 2018 do 30 IV 2019 r., gdzie temat setnej rocznicy odzyskania niepodległości był w zdecydowanej przewadze), zauważyć trzeba, iż stało się tak w przypadku mitu Lecha Wałęsy (w dużej mierze zniknął on bowiem z narracji o obaleniu komunizmu, co z kolei traktowane było wielokrotnie jako powtórne odzyskanie przez państwo polskie niepodległości) czy mitu Konstytucji 3 maja (który w kontekście rocznicy powrotu niepodległej Polski mógł być rozpatrywany jako odniesienie do długiej tradycji polskiego legalizmu).

Podsumowanie

Mity założycielskie są potrzebne wspólnocie narodowej dla jej trwania, autoidentyfikacji oraz spójności. Należy stwierdzić, że najbardziej pożądana sytuacja zaistniałaby wtedy, gdyby mity początku – choć nie mają legitymacji naukowej – były podtrzymywane za pośrednictwem narracji opartych na wiedzy historycznej. Wtedy ich obecność w społeczności byłaby weryfikowana rzetelną i merytoryczną dyskusją. Rzeczywistość wygląda jednak inaczej. Mity założycielskie utrwalają się bowiem także poprzez treści nienaukowe, niezweryfikowane oraz uproszczone, które są wspierane atrakcyjnie skonstruowanymi grafikami czy odpowiednio dobranymi fotografiami, jak również cytatami oraz wierszami, mającymi za zadanie wywołać emocje i aprobatę. Tym samym zmieniać się może – w dowolny właściwie sposób, wynikający z wiedzy (i niewiedzy) autora przekazu – sens poszczególnych mitów oraz to, czym w momencie ich konstruowania miały być dla wspólnoty (lub czym dla niej być powinny). Przestrzeń internetowa z kolei takie procesy ułatwia. Dzięki niej można stanąć w obliczu zarówno rzetelnego przekazu i potrzebnej

ilości informacji, jak i przekazu nierzetelnego oraz chaosu informacyjnego. Sytuację gmatwa ponadto fakt, że w świecie wirtualnym mity założycielskie państwa funkcjonować mogą jako szybko rozprzestrzeniające się memy, bez względu na to, jaki przekaz niosą. Rodzi to nowe wyzwania dla wspólnoty narodowej, gdzie refleksja nad replikującymi się mitami początku musi być równie żywa i zmienna, jak przestrzeń, w której powstają.

Streszczenie

Miejsce pamięci – będąc elementem przechowującym i ochraniającym pamięć o przeszłości – zawiera, podtrzymuje i strzeże funkcjonujących w kulturze opowieści o wydarzeniach minionych, które wsparte o idee, wzorce i normy budują – tak jak i doświadczenie – pamięć jednostek ludzkich. Przechowując przeszłość, miejsce pamięci tym samym podtrzymuje i przekazuje narracje pamięci, czyli opowieści o przeszłości, wśród których znajdują się mity założycielskie wspólnoty (rozumiane jako opowieści o wydarzeniach dla niej przełomowych). Co więcej, jeżeli za memy uznać można replikowane w zbiorowości opowieści, to podtrzymywany i przekazywany we wspólnocie mit początku jest memem. Miejsca pamięci są więc w stanie przyczyniać się do replikacji memów. Szczególną rolę w tym obszarze odgrywać mogą wirtualne miejsca pamięci – z uwagi na swój zasięg oddziaływania i szybkość docierania do nawet bardzo szerokich zbiorowości.

Podstawowe założenie niniejszego artykułu stanowiło zainicjowanie analizy mitów założycielskich państwa polskiego – ich istnienia i powielania we wspólnocie – w kontekście zarówno teorii memetyki, jak i wirtualnych miejsc pamięci. Pole badawcze, szeroko zarysowane rozważaniami teoretycznymi, zostało więc w prezentowanym tekście znacząco ograniczone. W ten sposób przeanalizowano (w wyznaczonym zakresie czasowym) jedynie wybrane konta na portalu społecznościowym Facebook (najbardziej popularny serwis społecznościowy w Polsce) – z jednej strony te reprezentujące instytucje publiczne zajmujące się upamiętnianiem, z drugiej te prywatne, których jeden z celów to prowadzenie narracji pamięci. Były to: witryna Instytutu Pamięci Narodowej oraz konto Przystanek Historia (reprezentujące instytucję państwową zajmującą się upamiętnianiem), strona Histmag.org (prezentująca pierwszy polski portal historyczny, założony w 2001 r., który stanowi inicjatywę prywatną), a także trzy spośród najbardziej popularnych (pod względem liczby obserwujących oraz polubień) prywatnych kont deklarujących promocję polskich wartości patriotycznych (Patrioci. Z troski o Ojczyznę!, Patriotyzm: Wychowanie patriotyczne i Patriotyczna Polska).

The Founding Myth of the Polish State as a Meme in the Context of Memory Sites in the Internet

A site of memory – as an element that stores and protects the memory of the past – contains, maintains and protects stories about past events functioning in the culture. These stories, supported by ideas, patterns and norms, build – as well as the experience – the memory of human individuals. By preserving the past, the site of memory maintains and conveys narratives of memory, that is, stories about the past, among which are the founding myths of the community (understood as stories about landmark events for it). Moreover, if the stories replicated in the community can be considered memes, the founding myth maintained and conveyed in the community is a meme. Thus, sites of memory can contribute to meme replication. Virtual memory sites can play a special role in this area – due to their range of impact and the speed of reaching even very broad communities.

The primary purpose of this article was to initiate an analysis of founding myths of the Polish state – their existence and reproduction in the community – in the context of both memetics theory and virtual sites of memory. The research field, broadly outlined by theoretical considerations, was therefore significantly reduced in the presented text. Thus, only selected accounts on Facebook (the most popular social networking site in Poland) were analyzed (within the specified time range) – on the one hand, those representing public institutions dealing with commemoration, and on the other, those private ones, with one of their goals being to conduct narratives of memory. These were: the website of the Institute of National Remembrance and Przystanek Historia (representing the state institution dealing with commemoration), the Histmag.org website (presenting the first Polish historical portal founded in 2001, which is a private initiative), as well as three of the most popular (in terms of a number of followers and likes) personal accounts declaring the promotion of Polish patriotic values (Patrioci. Z troski o Ojczyznę!, Patriotyzm: Wychowanie patriotyczne, and Patriotyczna Polska).

Bibliografia

- Blackmore S., *Maszyna memowa*, tłum. N. Radomski, Poznań 2002.
- Borkowski W., Nowak A., *Wpływ społeczny jako model rozprzestrzeniania się memów*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny” 2005, nr 9, s. 44–68.
- Burszta W.J., Jaskułowski K., *Mity, symbole i bohaterowie narodowi z perspektywy antropologicznej*, w: *Górny Śląsk wyobrażony. Wokół mitów, symboli i bohaterów dyskursów narodowych (Imaginiertes Oberschlesien. Mythen, Symbole und Helden in den nationalen Diskursen)*, red. J. Haubold-Stolle, B. Linek, tłum. pol. B. Linek, Opole–Marburg 2005, s. 17–35.
- Cywiński B., *Rodowody niepokornych*, Warszawa 1971.
- Czarnocka M., *Podmiot poznania a nauka*, Toruń 2012.
- Czeremski M., Sadowski J., *Mit i utopia*, Kraków 2012.
- Daszkiewicz W., *Ewolucjonistyczna teoria kultury w antropologii społecznej*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2015, t. LVIII, nr 3 (231), s. 69–84.
- Dawkins R., *Samolubny gen*, tłum. M. Skoneczny, Warszawa 1996.
- Futura M., *Od Rzeczypospolitej szlacheckiej do IV RP. Krótki przegląd polskiej mitologii założycielskiej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” 2017, nr 49, <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sn/article/view/sn.1324/3142> (dostęp: 1 II 2020).
- Golka M., *Atrakcyjność mitu*, „Kultura Współczesna” 1996, nr 1–2, s. 41–49.
- Grant G.M., *Leksykon memetyczny*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny” 2005, nr 9, s. 69–77.
- Jaskułowski K., *Mity narodowej żaloby*, „Przegląd Polityczny” 2010, nr 100, s. 35–42.
- Jaskułowski K., *Polityka krzyża*, „Przegląd Polityczny” 2010, nr 102, s. 7–12.
- Jaskułowski K., *W obronie krzyża. Rzecz o używaniu i nadużywaniu symboli w polityce*, „Dyskurs. Pismo Naukowo-Artystyczne ASP we Wrocławiu” 2013, nr 16, s. 74–93.
- Kaczmarzyk M., *Szkoła memów. W stronę dydaktyki ewolucyjnej*, Gliwice 2018.
- Kołąkowski L., *Obecność mitu*, Warszawa 2005.
- Lejman J., *Ewolucja ludzkiej samowiedzy gatunkowej. Dzieje prób zdefiniowania relacji człowiek – zwierzę*, Lublin 2008.
- Lewandowski P., *Mit i czas polityczny. Czas polityczny w przestrzeni narodowych narracji mitycznych*, Będzin 2015.
- Łaszczycza P., *Memy w pamięci: jak wysledzić memy w mózgu*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny” 2017, nr 18, s. 11–42.
- Machcewicz P., *Muzeum*, Kraków 2017.

- Michalski J., *Sarmatyzm a europeizacja Polski w XVIII wieku*, w: *Swojskość i cudzoziemszczyzna w dziejach kultury polskiej*, red. Z. Stefanowska, Warszawa 1973, s. 113–168.
- Mitologizacje państwa w kulturze i literaturze iberyjskiej i polskiej*, red. W. Charchalis, B. Trocha, Zielona Góra 2014.
- Napiórkowski M., *Łowcy nerek a lęk przed strukturalizmem. Aktualność teorii Claude'a Lévi-Straussa w perspektywie badań nad „mitologią współczesną”*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 2011, z. 1–2 (14–15), s. 161–173.
- Napiórkowski M., *Mitologia współczesna. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców zamieszkałych w globalnej wiosce*, Warszawa 2013.
- Nijakowski L.M., *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*, Warszawa 2008.
- Nora P., *Czas pamięci*, „Res Publica Nowa” 2001, nr 7, s. 37–43.
- Nora P., *Między pamięcią a historią: Les lieux de Mémoire*, „Tytuł Roboczy: Archiwum” 2009, nr 2, s. 4–12.
- Ratke-Majewska A., *Miejsce pamięci*, w: *Leksykon wiedzy politologicznej*, red. J. Marszałek-Kawa, D. Plecka, Toruń 2018, s. 269–274.
- Siewierska-Chmaj A., *Mity w polityce. Funkcje i mechanizmy aktualizacji*, Warszawa 2016.
- Stępnik A., *Mity w wiązaniu narracji historycznej*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2015, t. XXXIV, nr 3, s. 3–23.
- Szpociński A., *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4, s. 11–20.
- Szpociński A., *Nośniki pamięci, miejsca pamięci*, „Sensus Historiae” 2014, t. XVII, nr 4, s. 17–26.
- Szymczak M., *Kulturotwórcza przyszłość człowieka w świetle psychologii ewolucyjnej*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2008, t. XXV, s. 225–238.
- Tazbir J., *Mur polski*, „Polityka”, 9 VIII 2011, s. 52.
- Tazbir J., *Szlakami kultury polskiej*, Warszawa 1986.
- Tomasz Żukowski: Historię PRL trzeba opowiedzieć na nowo*, wywiad z T. Żukowskim (wywiad przeprowadził K. Pilawski), <http://www.lewica.pl/?id=24838> (dostęp: 1 III 2020).
- Topolski J., *Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi*, w: *Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX wieku. Studia historyczne*, red. J. Topolski, W. Molik, K. Makowski, Poznań 1991, s. 243–254.
- Vasyuta O., *Mit jako fenomen współczesnej polityki*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy, Nauki Społeczne” 2012, nr 1, s. 119–132.
- Waniek D., *Mity założycielskie – mity polityczne. Ich znaczenie w procesie kształtowania współczesnych podziałów społecznych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011, nr 4, s. 9–45.
- Wężowicz-Ziółkowska D., *Przedmowa*, w: M. Kaczmarzyk, *Szkola memów. W stronę dydaktyki ewolucyjnej*, Gliwice 2018 (e-book).
- Zimowska S., *Z jakich mediów społecznościowych Polacy korzystają najchętniej?*, <https://www.chip.pl/2018/07/z-jakich-mediow-spolesznosciowych-polacy-korzystaja-najchetniej/> (dostęp: 17 II 2020).
- Zych T., *Narodziny historycznego mitu na przykładzie września 1939 roku*, „Studia z Dziejów Wojskowości” 2016, t. V, s. 13–21.

Anna Ratke-Majewska – dr nauk społecznych w zakresie nauk o polityce; adiunkt w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Zielonogórskiego. W centrum jej zainteresowań badawczych znajduje się przede wszystkim problematyka kształtowania pamięci o wydarzeniach istotnych dla istnienia oraz funkcjonowania zbiorowości i jednostki w jej ramach (przede wszystkim w Polsce), polityki pamięci, tożsamości politycznej, stosunków polsko-latynoamerykańskich oraz sytuacji wewnętrznej wybranych państw Latynoameryki i Półwyspu Iberyjskiego. E-mail: a.ratke-majewska@inpa.uz.zgora.pl.

Anna Ratke-Majewska – PhD in social sciences in the field of political science; assistant professor at the Institute of Political Science and Public Administration, University of Zielona Góra. Her research interests focus on the issue of shaping the memory of events important for the existence and functioning of the community and the individual within it (mainly in Poland), the politics of memory, political identity, Polish-Latin American relations, and the internal situation of selected Latin American and Iberian Peninsula countries. E-mail: a.ratke-majewska@inpa.uz.zgora.pl.